
Majoros Sándor

ERDŐTŰZ TRAVNIKBAN

A boszniai hegyek között nem látszik a virradat. Nincsen derengés, nincsenek bágyadtan éledező napsugarak, mert a reggel, mint valami szökőár zúdul be a völgyekbe, és olyan hirtelen váltja föl az éjszakát, hogy az erdőszéleken még órák múlva is látszik a sötétség. Fehér villanások cikáznak végig a folyók medrében, fölkapják róluk a párobolyhokat, és ráterítik a lassan ébredező városokra. Travnikban is csak késő délután pillantható meg a Vlašić hatalmas sziklatömbje, s ez a látvány félelemmel tölt el minden ideérkezőt. Már a törökök is rettegtek ettől a hegytől, mert nem tudták, miféle népek bujkálnak mögötte, de féltek a németek is, pedig nekik páncélosaik voltak. A hetvenes években iderukkoló katonák sem szívesen nézegettek, mert valósággal ráborult a kaszárnyára, s oly rendíthetetlennek látszott, mint az államhatalom.

A Petar Mečava nevét viselő kiképzőlaktanyába évente háromszor s mindig hajnali fél ötkor érkeztek újoncok. Nem azért, mert valamiféle előírás így rendelkezett, hanem mert a zenicei autóbusz ekkorra ért ide. A társaság minden alkalommal gyűrött arccal, kelletlenül kászálódott ki a járműből, és ásítózva hallgatta az eligazító tisztek utasításait. Néhány belgrádi *frajer* a Lašva-patak hídjához csapkodta az út során megüresedett pelinkovácós üvegeket, de senki sem törődött velük, mert megjött a csapatszállító *dajc*, és mindannyian fölmásztak rá. A kaszárnyában pástétomos kenyérrel és brómozott teával várták őket, aztán következett a fürdő, a porozás s legvégül az öltözködés. Estefelé, amikor a Vlašić végre előtűnt a felhők közül, már senki sem emlékezett az ideérkezés gyötrelmeire, hanem áhítattal, szinte már megigézve nézte ezt a nem mindennapi látványt.

Tót Sándor 1975. december 12-én érkezett meg Travnikba. A rukkolást megelőző három napban egy szemhunyasnyit sem aludt, mert nagyszabású búcsúivászatot rendezett, utána meg körbejárta a rokonságot, s mindenkinél eltöltött pár órát. A nagyapja fiatal korában már járt ebben a városban, ráadásul háborút látott ember volt, ezért igyekezett minél sötétebb színben lefesteni a katonaságot. A valóság ennek megfelelően is alakult, mert az altisztek – legalábbis eleinte – minden percre találtak valami elfoglaltságot: hol hasábfákat kellett átcipelni a kaszárnyaudvar egyik eldugott szegletébe, hol pedig árkot kellett ásni, amit aztán a másik század betemetett. Tót Sándornak szarni is csak este, vacsora után jutott ideje. Nyolctól tízig valóságos közelharc folyt a pottyantós fülkékért, a meleg vizes csapoknál pedig mindenki a zokniját csutakolta, s az ellopás kockázatát vállalva szárítgatta a radiátoron. Pár hét múlva aztán mindenki megtanulta, miként lehet a munkát szabotálni. A Petar Mečava-kaszárnyában számtalan zug és odú kínálta magát a rejtőzködésre: a mosoda mögötti konténerrek, a farakások vagy éppenséggel a századparancsnok irodája, ahová délután bárki bemerészkedhetett. Tót Sándor ügyes rajzoló volt; kezdetben csak saját leveleit díszítette a jugoszláv katonát ábrázoló karikatúráival, de később már mindenki vele dolgoztatott. A munkáért cigarettát kapott, legtöbbször szarajevói Zetát, vagy Filter Jugoszlaviját. Nem dohányzott, de a nagyapja fölvilágosította, hogy a hadseregben a ci-

garetta mindig érték. Néhány füstölnivalóval az ember például kiválthatja magát a klozettszűrés alantas kötelezettsége alól.

Amikor Travnikba érkezett, egy kukkot sem tudott szerbül, s ebből rengeteg kellemetlensége adódott. Egy alkalommal például *naredniket* mondott *razvodnik* helyett, ami ugyebár azt jelenti, hogy fölcserélte a királyi és a titói Jugoszlávia rangjelzéseit. Az őrzető, akit imigyen megszólított, úgy nézett rá, hogy Tót Sándor azt hitte, nem ússza meg börtönbüntetés nélkül. Szerencsére nem lett semmi baj. Az albánok sem tudtak a följebbvalókkal szót érteni, de őket nem izgatta a dolog. Gashi Husni, a tetovói kecskepásztor például az istennek sem akart államnyelven megszólalni. Sem a tizedesek, sem a tiszték nem tudtak vele mit kezdeni, sőt mindig és mindenben őhöz a alkalmazkodtak, mert az a hír járta róla: a családja vérbosszút fogadott a másik familia ellen. Az eskütétel nevezetes napján, amikor a szerbek és a crnagoracok cuppanós csókot nyomtak az átvett fegyverekre, harmincnapos kaszárnyarabság után végre kiengették a katonaságot. A nagyobb frajerokat ilyenkor meglátogatták a „menyasszonyaik”, s fölöttesi beleegyezéssel a Hotel Travnikban együtt tölthették az éjszakát. Akinek nem volt menyasszonya, de viszonylag közel, mondjuk Kupreško Poljen vagy Mrkonjić Gradban lakott, az szintén jól járt, mert eljöttek hozzá a szülei, kivitték a városba, és alaposan bezabáltatták. A szlovénekhez, macedónokhoz s persze a magyarokhoz sosem jött látogató. Ők azzal a tiszteletre méltó szándékkal vonultak ki a „civil életbe”, hogy egy hónapos böjt után végre tisztességesen leisszák magukat. Az első eltávozás tehát óriási fölhajtással járt. A gyakorlótéren sorakoztatták föl a népséget, megnézték, van-e mindenkinél tú, cérna, vécépapír meg kistükör, s ha valakinek rosszul állt a nyakkendője, vagy hiányzott egy gomb a zubbonyáról, az ügyeletes tiszt habozás nélkül visszaparancsolta. A bakák reszketve álltak a betonplaccon, pedig ez az egész ügyködés több volt, mint nevetség. Tót Sándor arra gondolt, a Monarchia idején ugyanígy macerálhatták a csukaszürke egyenruhát viselő gyalogosokat, de csak addig, amíg itt táboroztak. A fronton már semmi sem számított. A nagypapa egyszer elővett egy könyvet, amelyben fényképeket rejtegetett. Nézd, Sándor, mondta, ezt a szép egyenruhát mentünk tönkretenni Szerbiába. Tót Sándor megnézte a kackiás bajuszú katonákat, és a szépségnek még csak a nyomát sem látta rajtuk. Bricsesznadrágot viseltek, hozzá meg rövid zubbonyt, s a lábuknál pihentették a szuronyos puskát. A nagypapa úgy dédelgette ezeket a képeket, mintha színaranyból lettek volna, pedig börtönbe is kerülhetett volna miattuk.

A katonának sohasem tesz jót, ha kiderül róla: a másik oldalon harcoltak az ősei. Tót Sándor is mélyen hallgatott a nagypapájáról, de azon az első eltávozáson összehallgatott egy Matatics Zoltán nevű szabadkaival, s úgy érezte, neki mindent elmesélhet. A kaszárnyakapun túl, a Lašva-patak mellett még együtt haladt a szakasz, de a városban már teljesen szétszóródtak. Néhányan átruccantak a közeli Vitezbe, mert azt hallották, ebben a városban két nő jut egy férfirra. Matatics erre azt mondta, neki az is elég, ha meglátja, hogy a bugyogós nők széttett lábbal ülnek a küszöbön. Este a klozetben kiveri a farkát, és rendben lesz minden. Tót Sándor jót röhögött ezen a megjegyzésen, aztán fölajánlotta, hogy elkíséri. Egész délután barangoltak, de egyetlen széttett lábú bugyogós nőt sem láttak. Amikor besötétedett, fölmentek a várhoz, s hátukat a kőfalhoz támasztva figyelték, hogy a Vlašić mögé lebuknak a csillagok.

A kimenő után minden szabad percüket együtt töltötték. Este nyolc után, amikor a század levélírással meg csizmapucolással volt elfoglalva, ők ketten kilopózkodtak a B pavilonhoz, és a csatornához tett táskarádióval próbálták befogni az Újvidéki Rá-

diót. Hallgatták a sustorgást meg a nótafoszlányokat. Máskor meg becsempésztek egy üveg vörösbort, és a takarodóig lassan megiszogatták. Közben megvallották egymásnak legféltebb titkaikat. Matatics a kabaláról beszélt, meg az ausztrális utazásról, amit állítólag minden este végbevit, föltéve, ha nem kellett folyosót sűrölnia. Tót Sándor válaszképpen elmesélte, hogy a nagyapja is járt Travnikban, mégpedig a '14-es háború idején, mert itt, a Lašva-patak völgyében vezetett végig a legfontosabb fölvonulási útvonal. Egészen Szarajevóig mentek, ahol Ferenc Ferdinándot meggyilkolták. Matatics rábólintott, hogy tudja, s nem értette, mi ebben a titokzatosság. A barlang, mondta Tót Sándor. A Slimena-hegy déli oldalán van, egy kiugró padka mögött, s letről a völgyből azért nem látni, mert a bokrok teljesen eltakarják. '14-ben egy szakasz gyalogos, közöttük a nagyapja is, ott lakott abban a barlangban. Tüzet gyújtottak, húst sütöttek, de a barlang levegője mindvégig tiszta maradt. Apró járatok voltak a kővek közt, elszivárgott rajtuk a füst. Mataticson látszott, hogy nem érdekli a dolog.

Április elején Tót Sándor már olyan jól beszélt szerbül, hogy a század legöregebb katonáját is meg merete kérdezni: hallott-e valamit erről a barlangról. Az illető – művészmber lévén – akkora védelmet élvezett, hogy soha semmilyen foglalkozáson nem kellett megjelennie. Egész nap az ágyában lustálkodott, éjjelente meg Vitezben muzsikált. Ő volt az egyetlen, aki saját jószántából látogatta meg Ivo Andrić szülőházát, és Omer Paša Laktaš viselt dolgaitól kezdve egészen Mehmed Selimovićig minden történelmi figurát ismert. Úgy látszott, nincs olyan téma, amiben ne érezné otthon magát, de a barlanggal kapcsolatban csak a vállát vonogatta. Példás katona volt, tehát még aznap jelentette a dolgot a századparancsnoknak, aki rögtön raportra hívta Tót Sándort. Tizenöt éve élek ebben a városban, de erről a barlangról még nem hallottam, mondta a parancsnok, és ha már nem hallottam, akkor nem is létezik, tette hozzá valamivel később. Tót Sándor jószerevel meg sem szólalhatott, máris elkönnyelhetette magának a tizennégy nap büntetésűrlést.

A napiparancsot még aznap este kihírdették, de csak másnap délben lépett érvénybe. Előtte, vagyis kora reggel a század önkéntes véradáson vett részt, ami nagy jelentőségű eseménynek számított, mert a véradók két nappal korábban szerelhettek le. A század már visszafelé masírozott a pavilonok irányába, amikor a városban megszólaltak a szirénák. A vérvesztéségtől kissé bágyadtan, hitetlenkedve néztek föl a hegyekre. A Slimena lankái fölé hatalmas füstoszlop emelkedett. Nem látszottak benne a szikrák, sem a fölkapott pernye, tehát nem a város, hanem a jóval távolabbi erdő égett. Egy szlovén fiú megjegyezte, hogy idáig nem juthat el a tűz, mert előbb át kéne küszködnie magát a városon. Rémület látszott az arcán, mert három hónap alatt volt ideje megismerni a travniki erdők természetét. A kaszárnya északi kerítésétől tökéletes rálátás nyílt erre a kusza bozótrengetegre. Ha valahol lángra kap ez a növényzet, nincs az a földi erő, ami megfékezhetné. A polgárvédelem és a tűzoltóság legfeljebb csak imádkozhat egy kiadós zivatarért. Hamarosan az is kiderült, hogy a tűz a Slimenán lévő katonai raktár felé halad, amelyet a *smrtna straža*val őriztek, vagyis fölszólítás nélkül lőttek mindenkire, aki odatévelygett. Azt beszélték, a földbe vájt magazinokban rakétákat is tárolnak, amelyek ha fölrobbannak, a fél várost levegőbe röpitik. Amíg ezen tanakodtak, a kaszárnyaparancsnok riadót fúvatott. Tíz perc múlva már mind az öt zászlóalj menetkészen állt a *Komanda Stana* előtti gyakorlótéren. A műszaki szakasz ásókkal, lapátokkal szerelte föl a csapatokat, miközben egy zászlós nekibuzdulva magyarázta a stratégiát. Fölkapaszkodunk a Slimena nyugati oldalára, és leereszkedünk a tűz elé, ordibálta. A tűz közelében aztán kivágunk minden bokrot, és visszakapasz-

kodunk a hegy csúcsára. Egyszerűnek látszott a dolog, s nem is különösképpen veszélyesnek, de az első század, amely közvetlenül a véradás után kapcsolódott be a műveletbe, már a menetelést sem bírta oxigénnel. Tót Sándor a menetoszlop elején haladt, s úgy három kilométer megtétele után érte el a Slimena nyugati lankáit. Az élelmesebbek egy közeli kútból vizet pumpáltak, megnedvesítették a zubbonyukat, néhányan zsebkendőt kötöttek az arcukra. A századparancsnok tízes bandériumokba osztotta őket, s megkezdtek a kapaszkodást.

Tót Sándor csapata egy bosnyák tanya udvarán áthatolva a legmeredekebb ösvény felé vette az irányt. A kulacsok vizét gyorsan megitták, s úgy tűnt, sohasem érnek föl a csúcra, amely mögött az immár szikrákat is pattogtató füstoszlop emelkedett. Gashi Husni, a szerbül egy szót sem tudó albán kecskepásztor a többieknél valamivel ügyesebben mozgott, de a vérvesztés őt is megviselte. A Slimena, amely máskor szelídnek, sőt szinte bársonyosnak tetszett, most fenyegetően fölénk emelkedett. Tót Sándor tátott szájjal szedte a levegőt, s egy pillanatra eszébe jutott a nagyapja, aki ezen az átkozott vidéken fedezte föl csodabarlangját. A vonulat magasabbik csúcsa alatt lehetett, a tűz felőli oldalon. A század közben viszonylag gyorsan följutott a hegytetőre, de nem sokáig pihenhetett, mert a többiek már lefelé vették az irányt. Az égő erdő rész fölött – a századparancsnok utasításainak megfelelően – csapkodni kezdték a növényzetet. Szánalmas igyekvés volt: a cserjék rugalmasan ellenálltak az ütéseknek, s bárhogy igyekeztek, legfeljebb ujjnyi vastag gyökereket tudtak elszakítani. Hatalmas port vertek, s csak akkor vették észre, hogy a porfelhő füstté változott, amikor elfogyott körülöttük a levegő. Pár pillanat múlva már minden éghető égett. Tűzet fogott a fű, a fák kérge, a parázson taposó csizmák, a zubbonyok ujjja. Elhajították a lapátokat, és megpróbálták visszamászni a csúcra, de már nem lehetett. A század derékhada a bosnyák tanya felé indult, ám néhányan – közöttük Tót Sándor is – úgy gondolták, a magasabbik csúcs könnyebben elérhető. Megkerülhették volna az egész hegyet, de föl is mászhattak volna a hegytetőre. Ez látszott ésszerűbbnek, ám ekkor Tót Sándornak ismét eszébe jutott a barlang. Elmagyarázta, hogy itt van a közelben, alig pár száz méternyire, s olyan hely, ahová nyugodtan behúzódhatnak, mert hiába jön be utánuk a füst, el is szívárog valahová a kövek közé. Ezt a mesét már mindannyian hallották, de Tót Sándort sosem látták ennyire határozottnak. Végül hárman, az albán Gashi Husni, a szlovén Hostnikar Zvonko és a macedón Velkovszki Borcse elhatározták, hogy vele tartanak. Gashi Husni hegylakó volt, ismerte a mászás technikáját, s bízott az erejében. Hostnikar Zvonko alig vonszolta magát, neki mindegy volt, hová kerül, csak ne kelljen hegyet másznia. Velkovszki Borcse meg csak kíváncsi volt, s mindemellet nem hitte, hogy a tűz oldalirányban is terjedhet. A csoport másik két tagja rögtön megkezdte a kapaszkodást. Húsz perc múlva enyhe füstmérgezéssel meg is érkeztek a csúcra, ahol már várta őket a zászlóalj szanitéccsapata.

Tót Sándor egy pillanatra behunyta a szemét, s megpróbált visszaemlékezni arra a vázlatra, amit a nagyapja ujjával rajzolt a gyűrődészkára szórt lisztre. Megjelölte a jajcei utat, a hegycsúcsokat s egy terebélyes négyszöggel magát a várost. Könnyű volt visszaidézni ezt a rajzot, s elindulni a feltételezett ösvényen, de alig haladtak száz métert, a füstáradat utolérte őket. Igaz, egyelőre még csak a bokájuknál fortyogott, de gyorsan emelkedett. A völgyben álló fák koronája még kilátszott belőle, ám amint a szél megcsavarintotta ezt a forrongást, a fák rögtön lángra kaptak, és szétdurrogtak, mint a petárdák. Elég volt, nincs itt semmiféle barlang, mondta Gashi Husni tökéletes szerbtudással. Megpróbált fölfelé kapaszkodni, de itt már olyan meredek volt a hegy-

oldal, hogy rögtön visszacsúszott. Tót Sándor hátra sem nézett, mert úgyis tudta: velük marad. Félrehajtotta az útjába kerülő ágakat, s egy sziklapad mögött felfedezte a barlang bejáratát. Diadalmas pillantással nézett végig a többiekre, aztán intett, hogy bújjanak be, mert a tűz már a közeli ágakat ropogtatta. A barlang legvégebe húzódtak, mert özönlött befelé a füst, de biztosra vették, hogy ugyanúgy, ahogy bejött, el is szivárog valahová. Köhögtek, zsebkendőket szorítottak az arcukra, aztán lehasaltak, s úgy maradtak fekvé, amíg a lángok körbe nem nyaldosták a bejáratot. Egyre álmosabbak lettek, s már azt sem látták, hogy a füst a barlangban maradt, mert a hőség kiszorította tüdejükből a levegőt.

A zászlóalj annál a kútnál tartott létszámenőrzést, ahol az induláskor ruhájukat benedvesítették. A fáradt, bekormozott arcú katonák között nehéz volt különbséget tenni, de így is villámgyorsan kiderült, hogy az első századból négyen hiányoznak. A századparancsnok rádión helikopteres segítséget kért, de közben besötétedett, s az akciót el kellett halasztani. Másnap délután, amikor Vitezből, Novi Travnikból és Zenicáról érkezett hivatásos tűzoltók végre eloltották a tüzet, egy elsősegélycsapat megtalálta a négy katona holttestét. Abba az üregbe húzódtak be, ahol a népfelzabardító háború idején Petar Mečava csapata rejtőzködött. Az esővíz tágította repedéseken akkor még folyamatosan cserélődött a levegő. '44 decemberében egy német partizánvadász-egység meglátta a Slimena fölött lebegő füstöt, s még aznap elfogta a nyulat sütő partizánokat. Elhurcolták őket, és Jajce mellett mind a tizenkettőt kivégezték.

A fölszabadulás után, amikor az országos méretű emlékműgyártás elkezdődött, a travnikiak elhatározták, hogy megbosszulják hőseik halálát. A németekkel akkor már semmit sem lehetett kezdeni, ezért az áruló hegyre zúditották haragjukat. '47 tavaszán a barlang fölötti csúcsot lebetonozták, s emléktáblát helyeztek el rajta, hogy soha többé ne szuszogja ki a benne rejtőzködők titkait. Tót Sándor semmit sem tudott erről a műveletről, mert mindez a nagyapja ideje után történt. Velkovszki Borcse, Gashi Husni és Hostnikar Zvonko neve mellé az övé is rákerült arra a márványtáblára, ami a betonplacc legközepén, örök időkre szólva hirdeti az elesett harcosok dicsőségét.

Javier Marías

SZENTKUTHY A LAPULÓ IDŐBEN

Csuday Csaba fordítása

Kétszer láttam őt közvetlen közlelről, s az első alkalom volt a vidámabb, de egyben a szerencsétlenebb is, noha talán csak így, visszatekintve érzem szerencsétlennek, ami akkor nem is volt az, valójában tehát nem is kellene íyet mondanom. A Joy nevű diszkóban találkoztunk először, késő éjszaka; elsősorban persze neki lehetett kései az óra, ha feltételezzük, hogy a futballisták korán fekszenek, folyton az előttük álló mérkőzésre összpontosítanak, vagyis csak edzenek, alszanak és más csapatok játékát tanul-